

الصراع الداخلي للاديب مودخاي زئيف فير برگ من خلال بطل قصة الى اين המאבק הפנימי של מרדכי זאב פיארברג מתוך גיבורו של הסיפור "לאן?"

מורה עוזר
זינה אייד קסים

الباحثة: زينة اياد قاسم

הקדמה

המחקר הזה עוסק באחד מהסופרים העבריים שנחשבו בעלי-השפעה בתהליך הספרות העברית החדשה על אף גילו הקצר ועל אף שהוא השאיר עזבון ספרותי מועט, אך עם זה דמותו עולה לעינינו גם מתוך כתביו המעטים כאילו הם טבועים בחותם, הסופר הזה הוא מרדכי זאב פיארברג.

במחקר זה טיפלנו בחייו של המספר הזה בקיצור וגם ביצירותיו באופן כללי, ובסימנים המאפיינים את גיבוריו, ובמיוחד גיבורו של הסיפור "לאן?" שהוא אכן גיבור פיארברגי מובהק והוא נתן לו אשר נתן אל כל גיבוריו, הוא מצייר בו פיארברג עצמו ואת עולמו הפנימי שבו מתחוללות מלחמות פנימיות, עליונות וירידות רוחניות, בו להטהדת ממוזג עם התרפקות החיים החילוניים.

התשובה על השאלה "לאן?" שניתנת ביצירה זו היא (ארץ ישראל) והלך רוח זה הפך את היצירה למרכזית אצל דור הציונים, כמו כן אצל כל הדורות. שאלתו הגדולה של פיארברג "לאן?" היתה שאלת השאלות של כל הדורות, ומזה באתה חשיבותו של הסיפור הזה שעיינו בו ובחיי גיבורו והמלחמות הפנימיות שסבל מהן גיבורו במחקרנו זה.

מרדכי זאב פיארברג (1874 – 1899) האוטוביוגרפיה שלו :-

מספר עברי נולד בנובגראד ווילינסק (וויליניה). בן למשפחה חסידית, אביו היה שוחט, בילדותו עברה משפחתו לשבת בכפר (הילסק), ובכפר עברו עליו את ימי ילדותו, בהיותו כבן אחת עשרה שנים, חזר הוא עם בני משפחתו אל העיר. בכפר היה הנער בודד מה שהועיל לפתח את כוח דמיונו הטבעי ואת הרגש הפנימי שלו. שנזון מן הסיפורים שבתורה אשר למד אותו אביו ומן כל מה שמצא אותו בסביבה הטבעית של הכפר, המראות היפים ומחזות החיים התמימים והפשוטים. בעיר למד ב (חדר) ואחר כך ב (קלוז) של חסידי צירנובל, נוסף על לימודי התלמוד. למד גם תנ"ך וקרא בספרות העברית החדשה⁽¹⁾. הצטרפותו של פיארברג לחוג המשכילים ועיסוקו הספרותי, הביאו לקרע עם הוריו וגם עם הקנאים מבני הקהילה, שהתנכלו לו בשל השפעתו על צעירים יהודים⁽²⁾. כדי להצילו מן (ההשכלה) עשה אותו אביו לחנווני, ובגיל (18) התארס, אך לאחר שהחלה בשחפת חגרונ, ביטלו האירוסין. בחורף 1896 יצא לוורשה לשם רפוי. שם נפגש עם עורך (הצפירה) סוקלוב. ב 1897 נדפס בצפירה סיפורו (יעקב השומר). באותה שנה שלח את סיפוריו (העגל) ו (הצללים) לאחד העם, הדפיס את ה (עגל) בשלוח ואילו (הצללים) נדפס מאוחר יותר (בלוח אחי אסיף) (1899) שבו נדפס גם (ליל אביב), בחורף (1897) כתב ב (המליץ), באותו זמן עסק גם בהוראה והרבה מזמנו נתן להטפה ציונית בנובגראד ובערים הקרובות, ולעסקנות לאומית וצבורית ומלבד זאת שאף להשתלמות, וקרא גם בספרות הרוסית ופתח פעילות ציונית ברוח השקפותיו של אחד-העם, סיפוריו (בערב) ו (הקמיע) נדפסו 1898, בהשדלותו של אחד-העם, קיבל פיארברג תמיכה חדשית קטנה, אחריה התמסר לכתוב סיפורו (לאן) שנקרא התחלה (האפיקורס), גם הסיפור הזה נדפס ב (השלוח), עוד קודם לכך כתב פיארברג את מכתבו הגלוי לברדצ'בסקי שהופיע (בלוח אחי אסיף) 1950 מחשבותיו לכתוב סיפור מקיף מחיי (בעל שם טוב) לא יצאה לפעולה⁽³⁾. בגלל מותו והוא רק בן עשרים וארבע שנים. על אף שחיייו היו קצרים אלא הוא הצליח לעשות לו שם ספרותי גדול בעזרת סיפוריו האנדיבידאליים כמו (לאן) ו (בערב) שהוא מתאר בהם את הבעיות הפנימיים של בני דורו⁽⁴⁾.

בתל-אביב, חיפה, באר-שבע, ופתח תקווה נקראו רחובים על שמו, וגם רחוב (לאן) בעיר רמת-גן נקרא על שם יצירתו, ויש גם הסימטאות (לאן א) ו (לאן ב) ברחוב פיארברג בתל-אביב⁽⁵⁾.
גיבוריו של פיארברג :-

בכל סיפוריו, הגיבור של פיאברג, הוא האדם שעודנו לא עזב את בית מדרשו, ואת דרכי החיים ההסטוריים של בני עמו וירא פן יעזב אותם. הוא רואה את אשר מחוץ ומשתוקק אליו, רואה אותו מרחוק, בעיניים חולמות וכמוהות, אבל תמיד יש כוח מושך אותו להתרחק מקסמי העולם הנכרי, אל מצודת היהדות.

בכל סיפוריו מעריך פיאברג את הצל ואת הלילה הערצה זו נובעת מאהבתו הקדומה ללימוד צעירי בית-המדרש, אלה הערים בלילה, הצללים המתנועעים בפנות שונות (צל נופל בתוך צל, וצל משתרע על גבי צל). משחק צללים זה היה אהוב וחביב עליו והוא הכניסהו לעולם של צללים אחרים, צללי הדורות⁽⁶⁾. הוא אהב את האור, אבל אהב אותו מרחוק, הוא חוסה מן האור הזה הקורע את עינו בצל החלום ואת בלילה.

הלילה והצל משמשים בכל סיפוריו, וגם בשמות של סיפוריו כמו (הצללים), (בערב), (ליל אביב), שגם האור החודר אליהם, הוא האור של נפש דתית. המאמינה באורו של עולם, גם באור זה הוא מסתכל מתוך דמיון רבי, של נפש מלאה געגועים, שהוא משקיף אותם על גיבוריו, שהם תמיד מתגעגעים על זכרונות ילדותם וזכרון ימי הנערות הראשונים, שהוא מבקש בהם את התמימות של האמונה, ואת הצל של הקדושה, ואת החסות מן הכפירה, מתוך הזכרונות האלה הוא יוצר לו סמלים רוחניים, סמלים של דבקות בעם, ובאמונת העם⁽⁷⁾.

גיבורו של (לאן) :-

כל הדברים שזכרנו למעלה, אנחנו רואים ב (נחמן) גיבור הסיפור (לאן), שהוא טיפוס פיאברגי מובהק ואכן נותן לו פיאברג את אשר הוא נותן לכל גיבוריו, הסיפור הזה נכתב מתוך התלהבות גדולה שעלתה על זו שכתב בה פיאברג את שאר סיפוריו. חייו של גיבור הסיפור הוא השתקפות גמורה לחיי הסופר, ומהלך הסיפור קשור בנפשו ובחיייו, במדה עד כי גם מחלתו של הגיבור ומותו באו בסיפור לכתחילה מסבה זו עצמה שבאה מחלת פיאברג. אך אחד-העם דרש ממנו לשנות את המיתה הזאת של הגיבור, שראה אותה כמקריית, למיתה אחרת, יותר טבעית ונובעת יותר מעצם המעשים והדברים שבסיפור⁽⁸⁾.

מהתחלת הסיפור אנחנו רואים איך פיאברג מנסה לעשות מגיבורו סמל היסטורי, הוא רצה להשאיר לו ציון, ועשה מסיפורו כאחד הסיפורים ההיסטוריים המהווים את תולדות בני עמו.

(האומלל אשר הרבה הפך והפך בחיים והמה לא נתנו לו מאומה, גם שם וזכר לא השאירו לו, הבה ואציב לו ציון) (לאן)⁽⁹⁾.

בסיפור זה מדבר פיאברג על אודות גיבורו, הוא מעמיד אותו במרחק זמני, וכאילו דמותו עולה לפניו מתוך זכרונות מימי הילדות, הוא מספר עליו בגוף שלישי, ובזה נפטר הוא מהאידיולוגים והמנולוגים. הוא רצה להיבין לנו שנחמן היה בעין סביבתו כ (משוגע, או תוהה, או זר) בגלל שהם לא היו מסוגלים לקבל את מחשבותיו ולא יודעים את המאבק שבלבו, שהוא מגדיר אותו :

(וככה היא המלחמה אשר, לחם האדם בנפשו ובלבו פנימה. המלחמה הזאת נוראה היא, בה ישם הלב עוד יפרוץ הלב החוצה) (לאן)

והתחיל פיאברג לחשוף את גורמי (שגעונו) של נחמן שהוא לפי דעתו לא היה מקרה פתאומי. צריך לציין כאן שהנפש שיצר פיאברג לגיבורו היא אינה נפש של משוגע אלא היא הנפש של (איש עברי, בעל לב עברי) שהוא רוצה, והוא יצר בו אותה הנפש האידיאלית שהוא ראה בה כנפש היהודית הפנימית המלאה אמונה ודמיון⁽¹⁰⁾.

אחר כך התחיל המספר בתאור מצבו של נחמן ביום הכפורים, כשבא לבית-המדרש ובלבו יש ניגודים רבים

(רזה ודל: פניו לבנים כפני מת: לחייו בולטת וארוכות ועל קציהן החד צומח זקן שחור וקצר, עיניו שחורות וגדולות ומזהירות מבעד לבבותיהן הארוכות כשתי גחלי אש. הקמטים אשר במצחו ומבטי עיניו העמוקים מעידים בו כי חושב האיש מחשבות רבות ועמוקות מאד)(לאן)

מצבו זה שהביא אותו לעשות את המעשה המכריע בחייו, שהוא (כיבוי הנר) לעיני קהל המתפללים, המעשה הזה הוא החשוב בסיפור והוא גם עצם הסיפור, ברגע זה התפרצה המרירות שהצטברה בנפשו של נחמן במשך שנים, וראשית מעשהו היה להתעמק ב (שיר היחוד)

(החזון גמר (שיר היחוד): ורבי נחמן עודנו תופס במחשבותיו המעמיק להתבונן בשיר הפילוסופי הנפלא הזה המלא חיים אמונה ומחשבה)(לאן)

ובשאלתו של אחד האברכים בתורת (העבודה) עונה נחמן במרירות :

(הויי עד מתי נהיה ממבלי עולם ?)

הוא רצה להביע מחשבה מרה (כן: הכל הבל, מה לך ולעבודה? למה לך לדעת את אשר נעשה לפני אלפי שנה?...הכל הבל! – קרא נחמן, וייקח בידו את נר השעות הדולק על הבמה – ויכבנו...)(לאן)

כבוי הנר היה הבטוי לתשוקתו הגדולה של הגיבור לעקור את הישן מן השורש, למחאתו העזה על הנר בן האלפים, הוא רצה מן בני עמו להדליק נר חדש, הוא משתוקק ליהדות אחרת, ליהדות שיש בה משום תנועה ומחשבה וחוויית עמוקות. כאילו זה היה סופה הסמלי של דרך אחת וביטוי לתמורה רוחנית על-ידי שחרור הסתירות הכלואות בנפשו זה זמן רב⁽¹¹⁾.

ברגע זה מתפרץ העצם, המהות הפנימית, שהוא כמו שובר את המחיצות ואינו שומר על הגבולים, הרצון הפנימי מתגבר על הרצון החיצוני ומתפרץ בפניו, כאילו פיאברג עצמו ביקש בנפשו את היסוד והטעם הפנימי להתפרצות זו⁽¹²⁾.

על אף שנחמן עמד על נקודות השלילה של היהדות ההיסטורית, אלא הוא היה מחייב את היהדות הזאת ולא מצא דרך אחרת לקשר בעמו שהיה זקוק לדתו, וכמעט חי הוא בוי בלבד הדתי, ואנחנו רואים אחר כך איך מלחמת הדת היתה מלחמת חייו של נחמן שאין הוא יכול להשתחרר ממנה.

(כי בן אני לעם אשר דבר אין לו בעולם מבלעדי הדת רק שני דרכים לפניך: הלחם בעד הדת או נגד הדת – ואני הן חפץ אני להיות איש חפשי, לא זאת היא מטרת חייו להלחם הלחם בעד הדת או נגדה... שאפות אחרות אני מרגיש בלבי ומעשים אחרים הנני מבקש לי בעולמי בקרב עמי)(לאן)

אבל למעשהו זה היתה תמורה מרה, הוא בנה מחיצה בינו לבין סביבתו, בני עמו שהוא חי בשבילם והם היו רואים אותו בעין הכבוד.

(זה הכוכב החדש ההולך ומתגלה על שמי היהדות הנה זה אך מלאו לו עשרים שנה – הכבר מלאה הארץ תהלתו)(לאן)

ובמעשהו זה פגע באביו שהיה יקר לו מרוחו.

(הוא הימיט על אביו, היקר לו מחייו שואה נוראה וחרפת עולם... קין הרג הבל אחיו והוא הרג את אביו)(לאן)

רגשות הרהטה תקפו אותו לאחר מעשהו, הוא רצה להיות בונה ונמצא כהורס.

(הוא רואה ומרגיש את חורבנו! ידע הוא, כי ברגע זה הרס את אשר בנה ואת אשר בנו למענו כל ימי חייו, הוא נפל הפעם לשאול תחתית.. כל כבודו, כל אשרו שקוע בתהום עמוק ונורא)(לאן)

מחשבותיו של נחמן התפרצו באופן שהוא לא רוצה, הוא רצה לברוח ממשלת הצללים שהוא חי בה כל ימיו אבל הוא לא היה יודע איך ולכן.

לאחר תאור המעשה של כבוי הנר, מספר פיארברג את תולדות חייו של נחמן מראשיתן עד סופן בסדר השתלשלות הזמנים. נחמן מטבעו היה ילד חי, עליז ותמים ואהב את החופשי, המרחב והשעשועים, את הריצה עם הילדים בני גילו. אך אביו הרב קפח את ילדותו באסרו עליו את הצחוק וההוללות⁽¹³⁾, והכריח אותו רק ללמוד ולעבוד אלהים.

(אסור לו ליהודי למלא שחוק פיו בעולם הזה, בעולם הזה נחוץ ללמוד ולעבוד את ד', וחלילה לנו לבלות את הזמן בהבלי תעתועים)

ומאז מתחילה הטרגדיה שלו ומאבקו הפנימי, יצרו היה מושך אותו אל החוץ, הוא מתגעגע היה על הנערים המצחקים והרצים, ומצד שני יש כח אחרת מושכת אותו לצדה, היא אמונתו העמוקה בדברי אביו ובספרים הקדושים.

(הוא מביט בגעגועים אחרי הנערים השמחים הרצים הלאה רגש-עצב לוחץ את לבבו. הרי, קשה עליו לעזוב את חבריו ברגעים הנעימים האלו! וכמה הוא מתגעגע כמה הוא מקווה כל היום – עת תכבד עליו הנשימה מגודל החום ומהאוויר המחניק – להרגעים הנעימים והיקרים האלו! אבל מה יוכל לעשות)

ועל אף שהוא היה מתגעגע לחוץ, והאווירה שקפה אותו אביו להיות בה מחניקה אותו, אלא דברי אביו היו חוזרים על אזנו תמיד, הוא לא היה רוצה שיתמכר ליצר-הרע, והחליט שילחם בו וישלים את לבו רק לאלוהיו.

(הוא מרגיש כי הקריב קרבן לאלהי ישראל וכי זכך את נפשו ורוחו לעבודת הבורא, והוא גומר אז בלבבו להקדיש את גופו ונשמתו כלה לד' ולהתנער מכל הבלי תענוגות העולם הזה)

הוא החליט לקרוא בעיון את כל כתבי-הקודש ובמיוחד את ספר (ראשית חכמה), שלדברי אביו צריך על כל היהודים לשמור כל הכתוב בו ולדעת אותו בעל פה.

ובקריאתו לספר זה מתחילה במחו הקפה שניה של הרהורים ושל שאלות, וגם הספקות. למה ברא אלוהים את הגיהנום? למה הוא הטוב והגדול מעניש את האדם הקטן והחלש? איך הוא יכול לחיות בעולם הנורא הזה?¹⁴ העולם היה אפל בפניו.

(הוא סוגר את ספרו ומתנשא מעל מקומו בכבודות, אנחה עמוקה מתפרצת מתוך לבו. ברגעים האלה הונחה שם אבן כבדה והאבן הזאת מה מעיקה, ומה מכבדה היא על הלב!)

גיבורו של פיארברג הוא תמיד שואל בסיפור זה, אבל עם זה, השאלה לא היתה עיקר כוונתו של המספר, אלא התגובה הוא תמיד מחפש על התגובה דרך השאלה.

לאחר שדיבר לנו על עולמו הפנימי האפל של נחמן תוך בית-המדרש והמחשבות שתקפו אותו ואומללו את חייו, מתאר הוא לנו גם מצבו לאחר ציאתו מבית-המדרש, והנגוד הגדול בין עולם זה ועולם זה.

בציאתו מבית-המדרש פרצה שאפתו לנתק את כבלי כל המחשבות וההרהורים שהיה מהרהר, ולראות העולם על פשטותו.

(הנה – חושב הוא בלבו – ירח יפה, כוכבים יפים, שמי תכלת, גגות מבריקים לטור הירח. אילנות – הכל לכאורה נאה ופשוט)

בלבו של נחמן הילד התרוצצו וגם נלחמו המיסטיקה והפשטות. יראת־החטא, ותאוות־החיים, תורת הזקנים ורגשות־הילדות⁽¹⁴⁾. אנחנו רואים איך נכנע נחמן בינתיים אל העולם החיצוני אבל אחר כך חוזר הוא ונמשך אל מחשבות הזקנים שגזלו ממנו את ילדותו וחשכו לו את חייו.

(אבל הוי, כמה רבבות מחבלים, מזיקים, מלכים רעים, שדים, רוחות לילין ונשמות ערטילאין אורבים לך על כל צעד ושעל! כמה יש לך לתקן בעולם השפל הזה בשביל מה נשלחתה הנה?)

ובלילה גדלה המלחמה שבתוכי, והרגיש כי יחיד וגלמוד הוא בעולם הנורא והאפל הזה.

(ובלילה! הוי, מה נורא היה בלילה, מה גדולה המלחמה בלילה! מה רבו המוראים הכתובים ב (הספרים הקרושים) ע"ד ממשלתה וקליפהו בלילה)

ופתאום ובתוך כל המחשבות החשוכות האלו, לוקח אותנו פיארברג למראה אחר שונה לו ומושך גיבורו לצד אחר מנגד, והוא מראה אביו המתפלל והאור היוצא מחדרו והוא היה זוכר את המעשים הקשים שקרו לבני עמו ובוכה.

(פתאום חדר אליו קו אור מהחדר השני, הדלת פתוחה מעט והוא רואה את אביו יושב בפנה על הארץ... התמונה נוראה ומלאה חרדת קדש הנגון העצב חודר אל מעמקי הלב והנפש. (עד אנה בכיה בציון ומספד בירושלים) הזקן בוכה בלאט. דמעה אחר דמעה מתגלגלות על זקנו הלבן)

לתמונה הזאת נתלווה במחו של נחמן הסיפורים הרבים ששמע על (ירושלים השוממה) הוא רואה לנגד עינו את (הכותל המערבי), רואה הוא את החרבות ושרידי המגדלים, וגם היה לפניו הזקן דוד וכינורו בידו וגם כל הסיפורים ששמע על (הקדושים) המתנפלים לפני (כסא הכבוד) ועל קינתה של רחל, וגם כל (אבות האמה) וקול בכיים הנורא. בשעה זו הוא נזכר לדברי אביו.

(עם ישראל מפוזר ומפורד בין העמים... השטן מתגבר (סמאל) מושל בכלי. מיכאל שר ישראל – אומר אבא – אסור בדיקים)

בדברים האלו מנסה הסופר להיכין למחשבה מסוימת והיא (המשיח) וזיקתם של היהודים לביאת המשיח במעשים, צריך לעשות משהו לביאתו, ולא יהיו יושבים ומחכים כמו שעשו בני הדורות שלפניהם מהיהודים הקדומים.

(הוי מתי יבוא משיח! משיח צריך לבוא, צריך להביאו משיח לא יבוא מעצמו – אומר אבא.. הדור צריך להביאו. אבל הן רבים רצו להביאו את המשיח? ויוסף די לירייני? והאר"י זוול? והבעש"ט? המה לא הביאו אותו, כי עוד לא בא אז הקץ, נחוץ לנסות עתה בדורנו אולי כבר בא הקץ)

מהקטע הזה אנחנו יודעים כי יש קו אחד האפייני לגיבור ה (לאן?) שהוא מבקש תמיד את הדרך למעשה, לפעולה, הוא איש־המחשבות הסובל מן המשבר של המחשבה, אבל בעיקר הוא סובל מזה שמחשבתו חותרת תחת החפץ והרצון אל הפעולה השלמה, אל המעשה השלם⁽¹⁵⁾. ויש להבה בנפשו של נחמן עולה עם ההתלהבות למעשה החדש של בני הדור החדש, ועל אף שקו של נחמן היה תמיד של היהדות ההיסטורית, אלא הוא היה דורש דרך המעשה והפעולה החדשה, הוא מקווה מהדור החדש שיצליח במה שלא הצליח בו בני הדור הקדום.

עם כל הזכרונות והתקוות האלו סגר נחמן את עינו וחולם, ובחלמו נלחמים הוא ואביו עם השטן להציל את מלך המשיח מידו, תשוקת המלחמה בשטן תקפה את הנער ומצאה את ביטויה בחלומו, במחו של נחמן היו מחשבות ושאלות רבות וידע אז כי ילדותו ושמחת חייו לא עוד יש לו ונכר לראשונה כי עליו להיות גיבורה המקווה לגאולתה של האומה וצריך עליו לנצח. הרעיון הגדול שיהיה הוא גיבורה של האומה ויציל את המשיח, נמצא חן בעינו, ועל כך החליט שיקציע עצמו למחשבה זו.

(הוא נדר נדר להי להקדיש את חייו למען הביא את המשיח והעבודה מה קשה ולהכניע את הקליפה, את הסמאל, להגביר את הקדושה ולהמליך את המשיח)

התחיל נחמן לחפש בכל הספרים הקדושים על הנשק שיעזיר אותו להשיג את מאווי, אבל התאכזב הוא כשעברו עליו הימים, ועם עבודתו הרבה, הוא עודנו עומד במקומו, ולא יכול להשיג משהוא⁽¹⁶⁾. נחמן היה מחפש על נשק חדש ובספרים שקרא הוא לא מצא אלא הנשק הישן, זה שנכשל בו האדם (הראשון), כמו שמדבר פיארברג בסיפורו, לפי דעתו, נחמן היה נזקק עמו לנשק אחר חדש, יעזיר אותו לתקן מה שעוות אותו הקדומים.

(אדם – הראשון – אומרים הספרים הקדושים – הביא מיתה לעולם – ועליו, הנער, להביא חיים לעולם. ואלפי כורות הן כבר עברו, המון צדיקים כבר מסרו את נפשם בשביל להביא את המשיח, כבר נדעזע הכסא – והוא עוד לא בא)

כאן אנחנו רואים בברירות, שעל אף אכזבתו של פיארברג מנשק היהדות המסורתית, הוא לא מוצא משהוא משכנע אותו בהתחדשות, דרך סלולה לא מצא להשיג מאווי גיבורו נחמן שהיה עמוס לעייפה במחשבה זו.

וכאן אנחנו חוזרים לאותה נקודה, אכזבתו של נחמן מספרי הקודש הביאה אותו. לאותה טרגידיה לאותו המאבק הפנימי, לפעם אחרת נתגעגע הוא על רעיו, שהוא רואה אותם מאושרים בחיים ונהנים בעולם והוא אינו יכול להתענג עמהם, נדרו מכבל אותו בכבלים חזקים.

(הנערים האלו אינם יודעים מאומה, ואינם דואגים למאומה, יודעים אך להתפלל בכל יום וללכת אל החדר ולהיכין את השעורים. המה שוכחים את היצ"ה, את הגיהנום ואת מלאך המוות, את הגלות, את המשיח ואת הגאולה... את הכל המה שוכחים! וכמה הם מתענגים... להם הכל מותר, ה' יסלח להם)

בקטע זה פיארברג מצייר את הנערים וכאילו הם יהודים אבל אינם מתכבלים בכבלי היהדות המסורתית שמתכבל בהם נחמן בנעוריו ולכך הם חיים בשמחה ועונג. אז גברו בלבו של נחמן ההספקות והתחיל לחשוב (מחשבות זרות) אמונתו במסורת האבות ובכתבי־קודש נתערערה הוא ידע כי לא יכול הוא בכוחה להביא את המשיח, וגם לא יכול בכוחה לשים קץ לגלותם של בני עמו.

(עם שלם מתפלל ומתמוגג בדמעה מרה בשביל להביאו, סובל גלות מר בעבורו, אביו קם בכל לילה לתקון (חצות) המתפלל על ביאתו – והוא אינו בא! והספרים מבטיחים ומבטיחים)

רעיונות והספקות תקפו אותו והן מביאות אותו לתוך מבוך נורא, הוא מעורר ספק גם באלוהים ובתנ"ך, ורצה הוא לנוס מהכל וגם מן עצמו אבל אינו יודע איך ולאן?

(הוי מי יודע את הנעשה שם במרום?.. אולי אך שחוק הוא הכל.. ספר התנ"ך מלגלג להבלי העמים. אבל מי יודע, אולי גם ל (הגויים) ספר מלגלג לנו.. עם ישראל אינו טועה! היתכן.... עם ישראל (המעט מכל העמים), ומדוע הרבים האלו טועים?)

ומן התמונה של חשד וזעזוע האמונה, עובר פיארברג לתאר לנו תמונה אחרת עומדת לפני עינו והיא תמונת בית־המדרש בימי הקץ. ואיך נחמן היה לוחם עם השינה בליכתו לבית־המדרש בבוקר, ואיך היה לוחם עם לבו המושך אותו אל כל מראות החיים הנעימים אבל עם זאת, הוא היה, כמו כל גיבורי פיארברג בסיפורים האחרים, מתמיד על ליכתו לבית־המדרש ולא עזב אותו עד הרגע האחרון בסיפור.

פיארברג מנסה לחזור בנו תמיד לאותו מראה של גיבורו, הוא מצייר אותו כמעורה בתוך קרקע העולם של היהדות ויש רוחות באות מכל עבר שבעולם ואומרים לעקור אותו מן השורש: ספרי חקירה חפשיים, תשוקות־חיים, אהבה טבע ולעולם־יה הגדול. כל אלה מביאים אותו לפרקים לידי יאוש, ולידי מצב ללא מוצא⁽¹⁷⁾.

(הוא איננו יודע, למה הוא שואף, מה הוא מרגיש, ואנה הוא נושא את נפשו. איזו תמונות כהות מרחפות לפניו.... אלפי קסמים מתלחשים בקרבו, הוא מתענג, מצטער. אבל איננו יודע מה הוא תענוגו ומה הוא צעריו.. הוא רואה אך מתוך הערפל)

אחר כך באה שעה חשובה בחיי נחמן, כשהכניס אביו במחו שיהיה איש-צבא, וגם הוא מספר לו את הסבות שבגללן צריך על כל העם שיהיו אנשי-צבא, ויהיו מסוגלים לדבר הגדול והיקר הזה, ולהתרגל על החיים הקשים, כדי שיוכלו להגן על ארצם, ועל מלכם. ושזה דבר בבחירת אלהים ולא בבחירתם.

(גם אותנו, בני, בחר די להיות אנשי-צבא שלו, הוא נתן לנו תורת אמת, מצוות ואזהרות, ואנחנו כולנו נשבענו לו להיות אנשי-צבא "אנשי-קודש" שלו)

איש-צבא הזה צריך שילחם ב (עבודה זרה), כוונתו של פיארברג במלה זו היא (ההשכלה), וגם להלחם עם כל המחשבות של הדור החדש ולחזור אל התורה.

(נחוץ לדעת כי הכל הבל לנגד התכלית, נחוץ לדעת כי התורה היא העיקר והשאר הוא טפל ודברי הבלים וצריך להיות איש-צבא)

אבל בשעה זו גם מתחיל אצלו אותו המאבק הפנימי והמחשבות הכהות עוד מלאו את מוחו, ואז עומדת לפניו תמונתו של (אלתר הבטלן) שהוא מהאנשים המתמידים על בית המדרש, ופיארברג מתאר אותו:

(הוא יושב דומם, כדרכו תמיד, שקוע במחשבותיו, או יותר נכון, בלא מחשבה, בלא תנועה, בלא רצון)

הוא ראה אותו כדגמה לאיש-צבא והתחיל ללעוג במצבו, ולצחוק במרירות על התמונה הזאת.

(הנה זהו סמל (איש-צבא), אשר אבי רוצה בו (בטלן) צנום ודל היושב כל ימיו בפנה חשכה בבית-המדרש ומביט בעיניו הטרטוטות והמפיצות בערות בספר אשר לפניו... מה הנפלא הוא הגדוד אשר בו נמצאים אנשי-צבא כאלתר הבטלן)

אז השממון מלא את לבו והוא רואה כל האנשים בבית-המדרש כמתים.

(מתים! הכל מת! וקרני השמש המפזזות הן חיות הנה! נחוץ להתרחק מפה. אך צעד אחד – והנה הכל חיים)

אנחנו רואים בקטע הזה את גיבורו של פיארברג, ככל פעם כשיהיה מתחנק מבית-המדרש ומהיהדות וכבליה, מחפש הוא על הטבע, וכאילו יהיה שואף למנוחה בשדים ובין העצים, הוא מצייר את הטבע וכאילו היא הנגוד של היהדות המסרתית. שנתיים מחיי בילה אותם נחמן במחשבות עמוקות ובלבטים וספקות. הוא לא ידע מה הנעשה בקרב לבו, בלילות היה מתהפך על משכבו בלי שינה. וכשהיה מתפלל, היה מוטל ספק בתפלתו. עד שהגיע אל הלילה שבו נסתיימו כל לבטיו ונקבע קץ לכל הספקותיו.

(ליל (חשבון הנפש) – צרף אחת לאחת את כל מחשבותיו של שתי השנים האחרונות, חבר אחד לאחד את כל ההגיונות והרעיונות שקרא בספרים והגה בלבו, והלילה הזה הגיה אור על כל הנעשה במחשכי לבבו, אז נודע לו פתאום, כי נהפך לאחר שלא ברצונו וידיעתו וכי לבו נמותו אינם עוד ברשותו, הוא איננו עוד אדון להם להטותם לאשר יחפוץ, ובקומו מעל משכבו בבוקר ידע כי קם בלי אלהים)

פיארברג רצה להחליט בסיפור הזה כי כפירת גיבורו לא היתה מקרית, אלא היא באה מהיהדות עצמה. הוא גילה שהיהדות אינה אחידה, אינה דוגמתית, ושהכוחות שיצרו את היהדות, רחוקים המה זה מזה בדעותיהם.

(הרמב"ם, הרמב"ן, הראב"ע, רש"י, הרלב"ג, הרד"ק האברבנאל, הנורבוני... ורבי עזריה מן האדומים – כולם קדושים ודבריהם אמתים ונכונים כדברי תורה, עתה בהחלו להעמיק בספריהם, ראה ונכח, כי רחוקים המה זה מזה בדעותיהם כרחוק מזרח ממערב והוא העני, תועה יחידי מדעה לדעה ומרעיון לרעיון)

והנה הנגודים שמצא בין מיצגי הדת המסורתיים, עוררוהו לפרוק מעליו עול שמים עול (הקדושה רבת הגונים והכוחות, שכל כוח נלחם בה בחברו).

על כך כפירתו של נחמן לא היתה מקריאתו לספרי ההשכלה או מן ההתעמקות במצעים הכלליים. הוא עודו לא היה איש ההגיון, וכפירתו לא נגעה מנמוקים עיוניים אלא ממעינות הלב, מערגונו לחיים ולחופש וזו היתה הטרגידיה שלו והוא רצה על-ידי הכפירה לזכות באושר, בשלוות הנפש, ונמצא אפיקורס אומלל.

האפיקורסות גרמה לו יסורים ועינויים יותר מהאמונה ⁽¹⁸⁾. היום שנמצא בו נחמן כאפיקורס היה יום תשע באב*, ביום כזה כל הילדים מתקבצים במעגל, ונחמן גלמוד ויחיד היה.

(הוא עתה אחר... הכל אבד לו, כל האנשים זרים לו.. לא ידע אביו עתה, כי בנו הוא כופר, אפיקורס).

הוא היה מתלבט בין הזיקה אל הגיבור לבין השאפה לבנות עולמו המיוחד שהוא ברשותו הוא, על אף שהכפירה נתנה לו רגשי החופש והשחרור, אבל לקחה ממנו דברים הרבה יותר, בעקבותיה באים, היאוש והריקנות, הוא נשאר ללא אדיאל, ללא אמונה כלשהי, ולכך היתה זעקתו:

(מדוע גזלו ממנו את האל הגדול הגיבור והנורא)

פרידתו מאמונה היתה קשה עליו, רגשי הרהטה מלאו אותו, נפשו צמאה לאידיאל שנעקר מלבו, ובשעה זו הוא היה מוכן לתת את חייו במחיר כדי שיתחבר עוד הפעם אל עמו.

(קחו ממני את הכל, לא לשכר ועונש אני דואג, לא על חלקי לעולם הבא אני מצטער. את הכל קחו ממני, אך את אלהי, את לבי, את נשמת, את עמי, את מאור חיי השיבו לי!)

במחשבתו של נחמן היתה הבחנה בין אלהי הנביאים לבין אלהי ארסטו ושאר הפילוסופים, הוא היה תוהה בינם, הוא נתאכזב מאלוהי המשכילים ונותר בלי אמונה.

(האלהים שנתן לי ארסטו לא אלהים חיים הוא, הוא אינו יכול לעשות מאומה!... השיבו לי את אלהי הקרוב אלי ואנכי אליו! את אלהי אברהם, יצחק ויעקב, אלהי משה והנביאים)

לפיארברג היתה אלוהות מיוחדת שהיא בלבו הנאבקים בו אלהי הפילוסופים עם אלהי הנביאים ועל כך היתה קריאתו בסיפור:

(הלב, הלב! צאו וראו, פילוסופים, את הלב שטפחתם ורבותם אתם, ואת הלב שטפחו ורבו משה והנביאים!)

ברגע זה הוא מביע את הרעיון של כל ההתלבטות בחיי נחמן. שפעם הוא נוטה לצד אביו ופעם לצד (ההשכלה) לצד ההשכלה הוא נוטה תמיד כמו בעל כורחו ולדברי אביו הוא נותן את לבו תמיד. שם הוא נשמע כמו שנשמעים בני-אדם לדברי שכל והגיון, וכאן הוא נשמע כמו שנשמעים לדברי רגש ומחשבות-הלב. רגשי היצירה מעוררים בלב נחמן תמיד דברי אביו, הם נותנים כנפים לרוחו והוא עף עמהם בשמי הדמיון. הוא יוצר מהם סמלים, שהם חוזרים כמעט בכל הסיפור, כמו סמלו של (איש-צבא), או הסמל של המלחמה הנצחית ב (קליפה), או הסמל של (העבודה זרה) שבני ישראל עבדו ועובדים בכל דור ודור. נחמן מכניס בדברי אביו כוונות ומרחיב אותם עד שיהיו כוללים גם השקפותיו ומחשבותיו הוא, ולא כן הוא עושה בדעות של ההשכלה, הדעות האלה נותנות כנפים לרוחו רק במקום שהן נוגעות בעולם

הטבע. היחס הרוחני – יהודי לעולם זה נותן לו זיו רוחני – ממלא אותו תוכן שיש בו מעין התכן הדתי⁽¹⁹⁾. על אף שאמונתו של נחמן נטלה מלבו אלהי, הוא כפר גם באפיקורסות והתגעגע על העבר ועל היופי העתיק שהוא לא יכול לחזור לו. וכתוצאה לכל זה, היה נחמן אדפ חדש שראה את הכל באופן שנוי.

(עתה התבררה לו היטב אתה המחשבה הכהה: אשר נגלתה לו אז, בדרכו בפעם הראשונה על מפתן בית־המדרש: בנפשו ובלבבו הרגיש אז כי חי הוא בעולם שאינו שלו; והרגש הזה הוא אשר לא נתן דמי לו ועורר בקרבו תמיד את המחשבה על דבר חייו ועתידותיו המחשבה אשר עתה התיצבה לפניו ברורה ובהירה כשמש)

אז נסתיימה בשביל נחמן גם הפרשה המשיחית, נתחווה לו אפסות האמצעים להשגת המטרה הגדולה, והקדושה והיא החשת הגאולה⁽²⁰⁾. אז הוא לא ראה בעמו אלה המוות והקפאון.

(נדמה לי הדבר כאילו רואה אני את כל האומה הישראלית יושבת זה אלפים שנה ובוכה על הקברים מבלי להשתתף מאומה עם החיים)

בסיפור זה ממשיך פיארברג את אומתו האומללה היושבת זה זמן רב ובוכה על חרבן מולדתה ושקועה בעברה ולא עושה משהו אמיתי לתקן אותה, בבן המלך המקולל שמיתה אהובתו, ודור הולך ודור בא, והוא עודנו עומד בארמונו לפני גופת אהובתו המתה, ולא לעשות משהו אלה ממרר בכי.

הוא מקלל על עמו את השיבה בלתי היכולת לעבוד משהו חדש, ובזה אנחנו חוזרים לאותו הקו שמאפיין את גיבור (לאן) שהוא כמו שאמרנו קודם לכן, בקשתו את הדרך למעשה, ולפעולה ולעבד משהו חדש, ולפעם אחרת הוא דורש מהדור החדש שיהיו אנשי־צבא חדשים, וישתמש בנשק חדש.

(עודנו זוכר את הבוקר ההוא, כאשר אמר לו ריאשונה כי עליו להיות איש־צבא. אבל ברשותו מאביו את דגלו איננו יכול לרשת את נשקו, הנשק הזה של אביו כבר העלה חלדה; והוא צריך עתה לנשק חדש)

נחמן היה רוצה לשנות את חיי עמו שהם מתפארים במעשים קדומים ולא עוברים עבודה חדשה, הוא מתח בקרת על הישן, אך לא היה מסוגל להציע משהו חדש, הוא לא ידע מה טיבו, הנשק שצריך ישתמש בו, הוא לא ידע מה עליו לעשות, ולאן צריך ללכת. זו היתה בעיה גדולה לו.

(לחיות חיים חדשים ולעבוד עבודה חדשה. רב לו לעמוד על מקומו ולבכות על חרבותיו? ללכת הוא צריך! ללכת! אבל לאן?)

משאלות והמחשבות, והתלבטויות האלה מצא נחמן מפלט ב (חתונה), בהתחלה הוא היה מאושר באשתו היפה התמימה ובבית חותנו המלא אושר ואהבה. נחמן היה תמיד מחפש על התמימות והפשטות ומצא בבית זה, הוא אהב דרך יהדותם ודרך חיים.

(אז מצא נחמן ראשונה לבבות טהורות מלאים אהבה שוקפה תמימה ופשוטה: שאינם מבקשים חשבונות רבים ואינם מרגישים בלבם כל סערה וכל רעש מלחמה)

מדרך דבריו של פיארברג על משפחת המשכילים הזאת אנחנו יודעים כמה הוא היה לפעמים נתון לצד ההשכלה ובמיוחד בבחינה הרוחנית, ואיך הוא היה מעריך את מחשבותם, שהשיבו לו ולגיבורו שמחת החיים שנגזלה מהם בילדותם.

(כימי חופש מן החדר בילדותו, ובכל אשר פנה מצא אך שקט, תום ונועם... כאילו נעשה עוד הפעם לילד)

אז שכח נחמן את ספריו ואת דברי אביו, הוא ראה את העולם באופן חדש.

(נפשו התרככה, ואמונה תמימה החלה לחדור את לבו לאט לאט)

הוא התחיל לקרוא ספרים חדשים שהם פתחו לפניו עולם חדש. ועשו ברוחו מהפכה.

(בית־המדרש כולו עם כל ספריו – מתו בלבן.. שמה חיים עתה שפינוזה, קנט, דרוין, בוקלי, ספנסר וכו.. המה שפכו את רוחם עליו, הוא חושב עמהם וחי עמהם)

אך גם שלוותו זו לא ארכה, הוא ראה את עצמו כבוגד, כי הוא נמכר לאושרו הפרטי בעת שעמו היה טבוע בים של מצוקות, הזיקה אל הגיבור חזרה לו ביתר עוז, רגשי מוסר כליות תקפו אותו על בגידות בישנו שהוא רואה בו:

(האוצר הקבור הזה, מה עשיר הוא! פרח עמל מוחו ולבו במשך שנים רבות, פרי עמל מוחו ולבו של אביו, פרי עמל מוחם ולבם של אבות אבותיו, של כל עמו, זה אלפי שנה.. ואת הכל צרר בארכיב, באחת הפנות! את הכל הימית בקרבו! המית את עצמו, את אביו, את אבות אבותיו, את עמו)

אז הוא חזר לאותה נקודה של המאבק עם עצמו, עם האנדבדיאלות, הוא חש שהמקום הזה אינו מקומו והאושר הזה הוא אינו שאפתו, והחליט שיעזוב את עצמו ויחזור אל עמו הטבוע בבעיותיו.

(כן, אשובה לי אל עמי, אצא נא לפני עמי, אהי נא שר צבאו! – חושב הוא – רב לי לשבת ביתי, אצא נא אל אחי! אבי השביעני להיות איש־צבא, ואנכי אהיה איש־צבא, אך לא בשביל לשמור על החרבות כמוהו)

ברוח זו של התלהבות חזר נחמן אל עמו, ועזב את אושרו הוא חפץ להיות שר צבאו, והיה מוכן למות מות קדושים בשבילו. צריך להעיר כאן, שפיארברג עצמו היה מצאצאי היהודים שנהרגו על קידוש השם במאה (18) ו (19), והמיתה היפה עלתה בעינו על מנעמי החיים, וגם הם רב גיבוריו, מתרפקים על הקדושה שבמות יותר מאשר על החולין שבחיים⁽²¹⁾.

בקטע זה הוא מזרז בני עמו על העבודה, ולא יושבו בטלים ומחכים את הפתרון.

(לא טוב לעם לרקוד תחתיו, אך לא טוב לא גם להתגנב מתוך פרצות חרבותיו אחד אחד ולהתנפל לתוך מחנה זרים, יצעד נא העם, בעצמו בכוחו הרב הלאה ויכבוש לו מקומו המיוחד לו בהציבור הכללי של האנושות. הלאה! אבל לאן?)

המשכילים ומהם פיארברג ראו כי הנערים היו הולכים להתבוללות בעמים, ולפי־דעתם, כטיפול להתפרקות ושפלות רוחנית ומוסרית, היה צריך למצוא תנועה השכלתית יהודית, וצריך למצוא אישיות מרכזית תהיה כמו ציר, שתעניק לה רוח החיים ותהיה כאב רוחני למשכילים האלה⁽²²⁾, ובקטע זה נתבררה כוונתו של המספר, בו הוא מאיץ את בני עמו שידעו את תרבות העמים ושיצאו מהפנות האפלות שהם חיים בן, אבל לא יעזיבו את תולדותם ואת (אוצרם הדתי), וגם לא שיוצאו ממחנה של עמם ויתבוללו במחנות של עמים אחרים. וגם לפעם אחרת הוא אינו יודע מה עליו לעשות, הוא קובע את המחלה אך לא יודע הוא מה התרופה למחלה הזו.

כשחזר נחמן אל עירו, היה איש אחר, מתפתח אדם שני הוא היה. כנושא דגל ההשכלה והקדימה ובהם הוא מקווה למצוא את הפתרון לבני עמו. ובחזירתו הוא מצא לפניו את הכל כמו שעזב אותו.

(העיר נדמתה לו עתה כבית הקברות, בתיה כמצבות ואנשיה כצללי מתים.. מוות, קפאון, רקבון בכל אשר הוא פונה עולה באפו רוח רקבון. רוח המתים הוא)

צריך לציין כאן משתמש פיארברג במלת (צללים) המלה שהוא משתמש בה כמעט בכל סיפוריו, בה הוא מסמל אל הדור הקדום, היושב בלתי תנועה וכאילו מתים הם.

הוא רצה לשנות את המציאות של אנשי עירו, מנסה להסתייע בספרי ההשכלה, תנועה זו שבאותם ימים נדחתה מרוב היהודים וראו בבעליה כאפיקורסים

(איש־צבא הנהו ועליו להלחם.. ולכן נתן את נפשו לקרוא כל "ספרי ההשכלה" ולהתרועע עם "המשכילים". הן הצעירים האלו נרדפים בכל הקהלות החשוכות, ושמן לזועה, כמחוללי קודש ומחריבי הדת: מי יודע, אולי באמת מביאים הספרים האלו חיים ואור במחשכי נאות יעקב)

נחמן קרא כל ספרי ההשכלה שהם ספרי התקופה הראשונה של הספרות העברית החדשה, שהיא תקופה חשובה לספרות העברית בה השתנה הספרות מדתית לחלונית, וגם ספרות זו הגשימה את הקריאה להרחבת התרבות והמדעים והלשונות הארופיות.

הסופרים המשכילים היו כותבים בכל תחומי המדע מושפעים מהסופרים האירופיים⁽²³⁾.

אבל במהירות נתאכזב נחמן מספרי ההשכלה הם אינם מושכים את לבו, בהם הוא לא מצא את אשר חפשי, מחשבת ההתבוללות בעמים הזרים ושכיחת הדת היתה מחוששת אותו.

(לי נראה אז כי צריך לתקן את העולם הישן ולא לצאת אל העולם החדש... העולם החדש, שחפצתי להכנס בו, נראה לי זר עד מאד)

ולפעם אחרת חזרנו לאותה נקודת הטרגדיה של נחמן, הוא היה דבוק בישן, עם שאפתו אל החדש, הוא היה מבקש חדש מסוג שני, החדש (הגואל את האומה) לפי דעתו, ולא החדש האירופי (המפריד את האומה).

(הוא קורא עתה את הספרים המכנים לעצמם בשם (הספרות החדשה), אבל הוא אינו מוצא פה כל חדש. אין פה כל דרך סלולה)

בשלב זה מתרחש האירוע הדרמטי שבעקבותיו נודע נחמן בשם (המשוגע) כשעשה מעשהו (כבוי הנר) ביום הכפורים, ותשוקתו לסתור את הקיים נתפרצה חוצה לעיני קהל המתפללים ורק לאחר מעשהו זה תקפוהו רגשי־הרטה, הוא נשתגע והתכנס כולו לתוך עצמו⁽²⁴⁾.

ימים רבים ושמות עברו על נחמן והוא בודד בחצרו בבית אביו או בבית־המדרש מבלי לדבר עם איש, וכשיגש אליו אביו או אחד הלומדים וישאלהו דבר באיזה סוגיא עמוקה אז יתיר את הסוגיא, אך יותר לא ידבר עם איש מאומה.

עד שבא היום שבו כאילו הוא התפכח משכרונו הימים ההם היו ימי ההתעוררות הציונית והרוחות החדשות אשר נושבות באוטומוספירה היהודית מגיעות גם לעירתו של נחמן. התנועה הזאת שראש מגמותיה היתה הליכה לפלשטין⁽²⁵⁾

(כי חדשות סוערות נפלו אז בישראל. העם בעצמו החל לקרוא הקריאה הגדולה, אשר קרא הוא זה כבר: (ללכת הלאה!) והעם לא שאל לאן? הוא כבר מצא לפניו את הדרך הנכונה: (לארץ ישראל).

התלהבות גדולה סערה בלבו והתחיל לקרוא את מכתבי העת ואת כל המאמרים המדברים בשבח (השיבה אל ארץ ישראל). ובקריאתו זו ראה נחמן שיש מרחק בין חלומותיו הנשגבים לבין האידיאלים המצומצמים של החובבים⁽²⁶⁾. הוא לא מצא בהם את אשר ביקש לעמו שצריך עליו לפי דעתו, לצעוד צעדים חרוצים ביותר לבצע את מאווי.

אז עמד נחמן וקרא את נאומיו באסיפה הגדולה שנתאספו בה כל צעירי העיר, בנאומים האלו אנחנו רואים בבהירות את הרעיונות הציוניים של פיאברג, ובהם הוא מציב לגיבורו מטרות, שהן אותן המטרות שאליהן מוליך דרך הגיבור מהתחלת הסיפור ברגע זה של קריאת הנאומים המספר לא היה מצייר את גיבורו כמשוגע, אלא הוא היה כהוגה דעות, הוא היה כאיש שלם ובפיו פתרונות שלמים בהם

הוא תבע מבני עמו תביעות מסוימות ובראשם, שלא יצאו (למולדתם) כנושאי תרבויות העמים שהם יצאו מהם, אלא צריך עליהם שיחיו את דתם ואת תרבותם המיוחדת ואת תולדותם.

(לחיות בארצם חיים בריאים ושלמים, לעבוד עבודת עמם ואלוהיהם, אשר לא יכלו לעבוד בארצות זרים, בין אלהי נכר ונימוסים אחרים)

צריך לציין כאן שפיארברג כמו כל הסופרים הציונים מנסה בסיפורו מתוך נאומי גיבורו לצייר כי ליכת היהודים לפלסטין הוא אינו רק צרך לבני עמו אלא הוא צרך כללי לכל העמים, לכל האנושות, וגם לכל התבל⁽²⁷⁾.

(החברה שתהיה למופת עוד הפעם לכל התבל כמו שהיתה בשעתה החברה העתיקה של היהדות חברה שתתן חיים, שאפה ותקווה, והתעוררות למעשים חדשים לכל התבל כלה)

לדעתו שתנועה זו של העם צריך שתהיה אידיאלית בהפקדתו של אדיאל או נביא מבני האומה עצמה ולא בהפקדת התרבות ההשכלית של המערב וזה לפי דעתו מפריד את היהודים. לא חכמתם של קנט ודרוין זוקק את העם, אלא אל נבואה, אל דברי אלהים לעייפים ולכושלים, הוא זוקק לפי דעתו להתעוררות דתית חדשה עושה ממנו מפקד לכל העולם.

(קום נא דור חדש וחי, והוא ילך לפני העם.. אם אמת הדבר כי יש תעודה לעם ישראל, יצור נא את תורתו ואת תעודתו וישא אותן אל המזרח.. לא אך "לארץ ישראל" אך לא המזרח כולו.. אז ידע עמו, כי הולך הוא בדרך סלולה וטבעית.... כתבו נא אחי על דגלכם: "אראנו ולא עתה, אשרנו ולא קרוב. מזרחה! מזרחה!")

הצווא הזאת היתה הצווא האחרונה של נחמן וגם היא צואתו האחרונה של פיארברג, אחריה ישקע הגיבור כליל אל תוך תהומות הניתוק, ויעדיף לחיות את שארית ימיו מעורער ובודד, עד שיסתיימו את ימיו ועמהם נסתיימו גם מלחמותיו הנפשיות.

(הדרשה היא היתה הלהב האחרון אשר עלה מקרב לבו ויתפרץ החוצה. מני אז הלך נר אלהים אשר בקרבו הלך וכבה, עד אשר חמל עליו המוות וישם קץ לעני נפשו)

הדברים האלו שמספר לנו פיארברג בפרק האחרון של הסיפור ומה שנמצא בין הפרקים האלה היא ההכנה שמכין המספר אותנו למעבר הזה של הגיבור. הוא מכין אותנו על-ידי מה שהוא מספר לנו את כל מלחמתו הפנימית של הגיבור עד המשבר. מלחמה שיש בה כל הזמן ממלחמת הפנימיות של הגיבור בהשכלתו החיצונית. פיארברג כאילו רצה לסמל בזה את מלחמת הפנימיות של היהדות ב (השכלה) החיצונית⁽²⁸⁾.

המסקנות

מתוך הנושאים שטיפלנו בהם במחקרנו זה, באנו בכמה מסקנות הן:

- 1 - הסביבה החסידית שבה חי המספר בילדותו, היתה לה השפעה גדולה על חייו ועל כל יצירותיו הספרותיות.
- 2 - הוא נחשב אחד הסופרים החשובים בתהליך הספרות העברית החדשה, אף על פי גילו הקצר למדי, ולשמו היתה השפעה גדולה על הרחוב העברי, וזה מתגלה על ידי השמת כמה וכמה מהרחובות והסמטאות בישראל על שמו וגם על שם יצירתו "לאן?".
- 3 - כל סיפור מסיפורי פיארברג היה משקיף צד מצדדי חייו ואישיותו ובמיוחד יצירתו העיקרית "לאן?", שמהלך חיי גיבורה קשור בנפשו ובחייו של פיארברג במידה גדולה.
- 4 - קריאתו לספרי הספרות העברית החדשה ופריצתו אל התחום המשכילי הביאו לסכסוך גדול בינו לבין הוריו וסביבתו והכניסו מהפכה בתוך לבו, והוא נלחם בנפשו ונלחם בסביבתו עד מותו.
- 5 - כל גיבוריו של פיארברג סבלו מהתלבטויות רעיוניות קשות, וכשהם מנסים לשאת מתוך היהדות בלי רצונם אל חיקה הם חוזרים.

- 6 - בסמל הצל והלילה משתמש פיארברג בכל סיפוריו, וגם בשמות כמה מסיפוריו, הוא רצה לסמל בהם אל הדורות הקדומים שבמעמקי נפשו היתה הערצה מיוחדת לתקופתם.
- 7 - בסיפור "לאן?" פיארברג מספר על גיבורו בגוף שלישי כאילו דמותו עולה לפניו מתוך זכרונות מימי הילדות.
- 8 - מלחמת הדת היא מלחמת חייו של הגיבור עד הרגע האחרון בסיפור זה.
- 9 - במשך כל הסיפור, הגיבור היה שואלי, אבל עם זה עיקר כיוונתו של המספר לא היתה השאלה, אלא התגובה דרך השאלה.
- 01 - יש קו אחד האפייני לגיבור "לאן?", הוא מבקש תמיד את הדרך למעשה ולפעולה, ומחשבותיו חותרות תחת החפץ והרצון אל המעשה החדש ואל הפעולה השלמה.
- 11 - פיארברג רצה להבין לנו כי כפירת גיבורו בתקופה מתקופות חייו, לא היתה מקרית, אלא היא באה מהיהדות עצמה, הוא ראה שהיהדות אינה הדוגמתית, ולכן הוא ברח ממנה אל ההשכלה והוא נתאכזב גם ממנה ומצא את תיקונו בלאומיות העברית.
- 21 - במשך כל הסיפור מספר לנו פיארברג על מלחמה כפולה, שהיא מלחמת ההשכלה והעולם החילוני שמחוץ ליהדות ביהדות ההיסטורית, ומלחמת היהדות ההיסטורית בהם.

שולי המחקר

- 1 - אברהם שאנן, מלון הספרות החדשה העברית והכללית. (יבנה) תל-אביב, 1978, עמ' 603.
- 2 - <http://Lexicon.cet.ac.il/wr/wrtem.aspx?id=1364>. 4-9-2011
- 3 - אברהם שאנן, שם, עמ' 604.
- 4 - Nathaniel Kravits (3000 years of Hebrew Literature), swallow press Chicago 1972, p.517.
- 5 - <http://he.wikipedia.org/wiki/פיארברג> 12-9-2011
- 6 - פ. לחובר. (תולדות הספרות העברית החדשה) ספר 3, הוצאת (דביר) תל-אביב, עמ' 142.
- 7 - <http://www.data.ac.il/encyclopedia.value.usp?id=2779>. 8-9-2011
- 8 - פ. לחובר. שם, עמ' 146.
- 9 - 21 - 9 - [http:// benyhuda. Org / feirberg / Leon. Htm](http://benyhuda.Org/feirberg/Leon.Htm) 2011
- 01 - פ. לחובר. שם, עמ' 142.
- *שיר היחוד: שם של פיוט דתי שתכנו שבח לאלהים ויחוד שמו בתארים רבים.
- 11 - אברהם אבן שושן (המלון העברי המרוכז) הוצאת (קרית-ספר) ירושלים 1972. עמ' 27.
- 21 - אברהם שאנן (הספרות העברית החדשה לזרמיה) כרך (שני) הוצאת (מסדה) תל-אביב 1967, עמ' 159.
- 31 - פ. לחובר. שם, עמ' 155.
- 41 - אהרן בן-אור. (א. אורינבסקי) תולדות הספרות העברית החדשה. כרך (שני) הוצאת (יזרעאל) תל-אביב 1972, עמ' 131.
- 51 - שם, עמ' 132.
- 61 - Meyer Waxman (A History of Jewish Literature) V. IV U.S.A. 1941. P.59.
- 71 - פ. לחובר. שם, עמ' 161.
- 81 - אהרן (אורינבסקי) בן אור, שם, עמ' 135.
- **יום תשע באב: יום האבל הלאי, על חורבן הבית הראשון, השני ביום כזה קוראים ספר איכה אחרי תפלת הערב בכנסת.
- ראה:
- אברהם. אבן שושן, המלון החדש, כרך שביעי, ירושלים, 1971, עמ' 2919.
- غازي السعدي، الأعياد والمناسبات والطقوس لدى اليهود، دار الجليل، 1994، ص 19.
- 91 - פ. לחובר. שם, עמ' 164.
- 02 - בן אור, שם, עמ' 136.
- 12 - בן אור (אורינבסקי), שם, עמ' 134.
- 22 - עדנאן ש. ג'אסם. (הדעה הביקורתית של דוד פרישמן בקובץ מסותיו (אותיות פוריות), תויס של דוקטורט מוגש על מנת השגת דרגת תואר שלישי דוקטור לפילוסופיה (PHD) בפילולוגיה העברית (תבליסי) 2009, עמ' 11.
- 32 - د. نازك عبد الفتاح. (أضواء على الأدب العبري الحديث). دار الثقافة العربية، 1972. ص 13.

- 42 -בן אורי (אורבנסקי), שם, עמ'137.
 52 -בן אורי (אורינבסקי), שם, עמ'139.
 62 בדיעה אמין, (الأسس الأيديولوجية للأدب الصهيوني), وزارة الثقافة والإعلام, بغداد 1989, ط1, ص323.
 72 בדיעה אמין, المصدر السابق, ط1, ص323.
 82 פ. לחובר. שם, עמ'165.

המקורות

❖ המקורות העבריים

- 1 - אברהם אבן שושן (המלון העברי המרוכז) הוצאת (קרית-ספר) ירושלים 1972.
 2 - אברהם שאנן (הספרות העברית החדשה לזרמיה) כרך (שני) הוצאת (מסדה) תל-אביב 1967.
 3 - אברהם שאנן, מלון הספרות החדשה העברית והכללית. (יבנה) תל-אביב, 1978.
 4 - אברהם. אבן שושן, המלון החדש, כרך שביעי, ירושלים, 1971.
 5 - אהרן בן-אור. (א. אורי נובסקי) תולדות הספרות העברית החדשה. כרך (שני) הוצאת (זרעאל) תל-אביב.
 6 - עדנאן ש. ג'אסם. (הדעה הביקורתית של דוד פרישמן בקובץ מסותיו (אותיות פוריות), תויס של דוקטורט מוגש על מנת השגת דרגת תואר שלישי דוקטור לפילוסופיה (PHD) בפילולוגיה העברית (תבליסי) 2009, עמ'11.
 7 - פ. לחובר. (תולדות הספרות העברית החדשה) ספר3, הוצאת (דביר) תל-אביב.

❖ המקורות הערביים

- 1 - بديعة أمين، (الأسس الأيديولوجية للأدب الصهيوني)، وزارة الثقافة والإعلام، بغداد 1989، ط2.
 2 - د. نازك عبد الفتاح. (أضواء على الأدب العبري الحديث). دار الثقافة العربية، 1972.
 3 - غازي السعدي، الأعياد والمناسبات والطقوس لدى اليهود، دار الجليل، 1994.

❖ המקורות הלועזיים

- 1 - Meyer Waxman (A History of Jewish Literature). V. IV. U.S.A. 1941. P.59.
 2 - Nathaniel Kravits (3000 years of Hebrew Literature), swallow press Chicago 1972.

❖ מקורות האינטרנט

- 1 - [http:// benyhuda. Org / feirberg / Leon. Html](http://benyhuda.Org/feirberg/Leon.Html) 2011 – 9 – 21.
 2 - <http://Lexicon.cet.ac.al/wr/wrtem.aspx?id=1364>. 4-9-2011
 3 - מרדכי-זאב-פיארבק <http://he.wikipedia.org/wiki/12-9-2011>
 4 - <http://www.data.ac.il/encyclopedia.value.usp?id=2779>. 8-9-2011